

Jubilejní konference k 30. výročí Ústavního soudu

JUDr. Vlastimil Göttinger, Ph.D., generální sekretář Ústavního soudu

Říká se, že pro nás stát jsou osudové roky, které končí osmičkou. Pro instituce České republiky to tak úplně neplatí, protože jejich osudovým číslem je trojka. Před třiceti lety vznikla Česká republika a s ní slaví (postupně, aby se to neměstnalo) narozeniny také její orgány. Ústavní soud se rozhodl oslavit své třicetiny dne 23. února a pojal to jako vzpomínku a ohlédnutí za tím, co se za uplynulých třicet let podařilo. Koneckonců za neúspěchy se nikdo ohlížet nechce...

V Brně se tak sešli současní i bývalí soudci Ústavního soudu, představitelé vrcholných justičních orgánů, zaměstnanci, z Prahy přijel předseda Senátu Parlamentu České republiky Miloš Vystrčil, z univerzity v Cardiffu Jiří Příbáň a z Košic předseda Ústavního soudu Slovenské republiky Ivan Fiačan. Záměrem organizátorů nebylo uspořádat tradiční vědeckou konferenci, z níž by byl vydán recenzovaný sborník, ale přiblížit tři dekády Ústavního soudu očima těch, kteří tyto dějiny psali a kteří s Ústavním soudem spojili své osudy.

Na rozdíl od parlamentů, jejichž tradice sahají hluboko do dějin, jsou ústavní soudy produktem moderního konstitucionalismu. Díky hierarchickému vnímání práva a strukturování právního řádu se ústavní soudnictví mohlo začít prosazovat až zhruba před sto lety. Když se 17. listopadu 1921 poprvé sešel československý ústavní soud, byl to symbolický začátek našich ústavně-soudních dějin. A dnes už je lhostejné, že se o něco dříve sešel ústavní soud Rakouska, že tento prvorepublikový soud nebyl příliš úspěšný (za celou dobu své existence vydal jen čtyři odůvodněné nálezy), a roli už nehraje ani to, že myšlenka specializovaného ústavního soudnictví byla neslučitelná s tím, jak si ochranu ústavnosti představoval až do roku 1989 komunistický režim. Přetržená kontinuita ústavního soudnictví se znovu spojila v Ústavním soudu ČSFR, který za jedenáct měsíců své faktické existence dokázal dát tvar a smysl ústavnímu soudnictví v jeho moderní podobě. Federální ústavní soud se stal předchůdcem toho českého, i když – čistě formálně – mezi nimi ústavněprávní kontinuita nevznikla. Vznikla však kontinuita hodnotová a účta k tomuto soudu trvá dodnes.

Na Ústavní soud ČSFR se ale v Brně primárně nevzpomínalo, protože pozornost byla věnována hlavně jeho nástupci. Kulaté narozeniny jsou vždy o něco slavnostnější než ostatní, ale u Ústavního soudu to má ještě jiný důvod. Podle Ústavy je funkční období soudce Ústavního soudu desetileté, a proto – opět v trojkových letopočtech – dochází k velké personální obměně, v podstatě ke konstituování nové generace soudců. Ujal se proto termín „dekády“, který rámuje obsah a směřování Ústavního soudu v určitém období. Tyto dekády jsme zažili celkem tři a letos vstupuje jubilující Ústavní soud do dekády čtvrté. A má na co navazovat.

Historie první dekády se nezačala psát bezprostředně po přijetí Ústavy, ale až s přijetím zákona o Ústavním soudu. Až poté mohl Václav Havel, tehdejší prezident republiky, jmenovat do funkce prvních dvanáct z patnácti soudců tohoto soudu, což se stalo 15. července 1993. Stali se jimi

Iva Brožová, Vojtěch Cepl, Vladimír Čermák, Pavel Holländer, Miloš Holeček, Vojen Güttler, Vladimír Jurka, Zdeněk Kessler, Vladimír Klokočka, Vladimír Paul, Antonín Procházka a Vlastimil Ševčík. V listopadu 1993 byl soudcovský sbor doplněn o Ivanu Janů a o Evu Zarembovou. V závěru března 1994 pak prezident republiky jmenoval posledního, patnáctého soudce, Pavla Varvařovského. Předsedou soudu byl Zdeněk Kessler, místopředsedy Miloš Holeček a Ivana Janů. Po rezignaci Zdeňka Kesslera v únoru 2003 byl na zbývajících pět měsíců jmenován předsedou Miloš Holeček.

Na letošní konferenci promluví o tomto období dva ze soudců první dekády – Ivana Janů a Vojen Güttler. Oba se věnovali především hodnotovému rámci předmětného období, které se neslo ve znamení transformace, velkých osobností, vypořádání se s minulostí a stranou nezůstal ani otisk Václava Havla, který Ústavní soud navštívil (v roce 1996 dokonce s Jejím Veličenstvem Alžbětou II.). Je pozoruhodné, že soudcům, které jmenoval, napsal Václav Havel dopis na rozloučenou, když jeho prezidentské funkční období skončilo.

Druhá dekáda nezačala přesně deset let po začátku té první a důvodem byly nečekané (a někdy i smutně nečekané) konce funkčních období soudců. Dne 8. prosince 1999 se funkce soudkyně vzdala Iva Brožová, kterou (od 4. dubna 2000) nahradil Jiří Malenovský. V souvislosti se svým zvolením soudkyní ad litem Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii rezignovala 9. února 2002 Ivana Janů na funkci soudkyně a tedy i místopředsedkyně Ústavního soudu a na její místo byla 20. března téhož roku jmenována Eliška Wagnerová. Vladimíra Paula, který zemřel 3. dubna 2002, nahradil František Duchoň (jmenován byl 6. července 2002) a místo Vlastimila Ševčíka, zemřelého 15. prosince 2002, zaujal Jiří Mucha (jmenován byl 28. ledna 2003). Po rezignaci Zdeňka Kesslera byl 3. června 2003 soudcovský sbor doplněn na plný počet patnácti soudců Miloslavem Výborným. Dne 6. srpna 2003 byl jmenován soudcem a předsedou Ústavního soudu Pavel Rychetský, spolu se znovu jmenovanými soudci Vojenem Güttlerem a Pavlem Holländerem, který byl jmenován místopředsedou. Další odcházející soudci byli postupně v druhém pololetí roku 2003 nahrazeni Dagmar Lastoveckou (29. srpna 2003), Janem Musilem (27. listopadu 2003) a Jiřím Nykodým (17. prosince 2003), následující rok pak byli jmenováni Stanislav Balík (26. května 2004), Michaela Židlická (16. června 2004) a po přetržce dané výkonem jiné justiční funkce i Ivana Janů (16. září 2004). Ústavní soud však stále nebyl zcela doplněn, navíc jej postihly další odchody, neboť 9. listopadu 2003 skončilo funkční období Evy Zarembové, 29. března 2004 Pavlu Varvařovskému a o dva měsíce později (8. května 2004) se funkce soudce vzdal Jiří Malenovský. V Ústavou předpokládaném složení tak Ústavní soud zasedl až v prosinci roku 2005, kdy po soudkyni Vlastě Formánkové, jmenované 5. srpna 2005, byl jmenován i patnáctý soudce Vladimír Kůrka (15. prosince 2005).

O tom, co se dělo za oponou druhé dekády, promluvili emeritní soudci Vlasta Formánková a Stanislav Balík. Oba tak učinili svým vlastním, neopakovatelně originálním způsobem, který se na stránkách odborného periodika jen těžko popisuje. Vlasta Formánková se vrátila k poslání soudce a k tomu, jakým způsobem se v druhé dekádě rozhodovalo, jaká byla atmosféra a s nepatrně ironickým ostřím, které je jí vlastní, neopomněla zmínit ani ty věci, které by naopak mohly být lepší. Navázal na ni Stanislav Balík, jenž se vyznal z lásky k Brnu a z respektu k Ústavnímu soudu. Jako jeden z mála emeritních soudců dokázal plynule a paralelně vstupovat do různých právních profesí, a protože v životě stihl být historikem, advokátem, akademikem, soudcem, funkcionářem, a především neúnavným glosátorem okolního dění, nabídl přítomným mozaiku druhé soudní dekády složenou ze všech úhlů pohledu, včetně vzpomínky na milé kolegy z druhého senátu – Dagmar Lastoveckou a Jiřího Nykodýma. V závěru svého vystoupení pak nabídl i pohled do budoucnosti, tedy směrem k požadavkům, které by měli naplňovat soudci blížící se čtvrté dekády.

Třetí dekáda Ústavního soudu se opět nese ve znamení letopočtu s trojkou na konci. Pravda, už v roce 2012 skončilo funkční období Elišce Wagnerové a Františku Duchoňovi, a hned v lednu 2013 i Jiřímu Muchovi. Prezident Václav Klaus ale necítil potřebu Ústavní soud bezodkladně doplnit a po neúspěchu jeho kandidátů v Senátu na navrhování dalších soudců zcela rezignoval. Nový prezident Miloš Zeman, první prezident vyšlý z přímé volby, se naopak výběru nových soudců věnoval velmi aktivně. Scházející soudci byli v roce 2013 postupně nahrazeni Miladou Tomkovou (3. května 2013 jmenována do funkce místopředsdkyně Ústavního soudu), Jaroslavem Fenykem (3. května 2013, 7. srpna 2013 jmenován do funkce místopředsedy Ústavního soudu), Janem Filipem (3. května 2013) a Vladimírem Sládečkem (4. června 2013). Pavel Rychetský byl v srpnu 2013 podruhé jmenován do funkce předsedy Ústavního soudu a společně s ním byli do funkce soudců Ústavního soudu jmenováni také Ludvík David a Kateřina Šimáčková. Postupná difúze druhé dekády ve třetí pokračovala jmenováním dalších soudců Ústavního soudu, a to Radovana Suchánka (od 26. listopadu 2013), Jiřího Zemánka (20. ledna 2014) a na druhé funkční období Jana Musila (20. ledna 2014), který však v lednu 2019 rezignoval. V roce 2014 byli na uvolněná místa po Stanislavu Balíkovi, Michaelu Židlickém a Ivaně Janů postupně jmenováni Vojtěch Šimíček (12. června 2014), Tomáš Lichovník (19. června 2014) a David Uhlíř (10. prosince 2014). Soudkyni Vlastu Formánkovou nahradil dne 7. října 2015 Jaromír Jirsa. Poslednímu soudci Ústavního soudu, který byl jmenován ještě prezidentem Václavem Klausem, Vladimíru Kůrkovi, skončilo desetileté funkční období 15. prosince 2015, za něj byl obratem jmenován Josef Fiala. Po rezignaci Jana Musila bylo nutné čekat více než rok na jmenování Pavla Šámala. Když potom dne 10. prosince 2021 na svoji funkci rezignovala Kateřina Šimáčková, aby se o tři dny později stala soudkyní Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku, následovalo roční intermezzo s neobsazeným soudcovským místem. Až 15. února 2023 se Ústavní soud dočkal jmenování patnáctého soudce; Jan Svatoň se ale fakticky stal prvním soudcem nové dekády.

V panelu věnovanému třetímu desetiletí činnosti Ústavního soudu promluvila místopředsdkyně Milada Tomková a soudce Vojtěch Šimíček. Milada Tomková zůstala poslední ženou v soudcovském sboru, což pro vrcholnou soudní in-

stituci není nejlepší vizitkou. Ve svém příspěvku vyzdvihl především zápas s historicky nejvyšším nápadem věci a také jistou obezřetnost Ústavního soudu, který se tak často nepouštěl do vod proaktivního přístupu, ale naopak víc akcentoval principy soudcovského sebeomezení. Jelikož byla pověřena řízením správy Ústavního soudu, představila také osm let trvající rekonstrukci sídelní budovy, která není jen mimořádně zdařilá, ale byla to také rekonstrukce mimořádně náročná a probíhala za plného provozu. Závěrem pak místopředsdkyně Tomková neskrývala obavu, jak bude možné reagovat na společenské a právní výzvy, které nám všem přinese blížká budoucnost. Optimističtější tón nabídl druhý z řečníků, Vojtěch Šimíček, který glosoval uplynulých třicet let filmovou terminologií. Jednotlivé dekády tak charakterizoval názvy filmů: 1. Zrození hrdiny, 2. Báječná léta s Klausem a 3. Nuda v Brně. Název třetí dekády nicméně není pejorativní, Vojtěch Šimíček si jen povzdychl, že „*po předchozích obdobích poezie nastaly roky prózy a z Ústavního soudu se stává zcela standardní soud. ... Třetí dekáda Ústavního soudu nedostala skutečnou možnost, aby se ukázalo, o jak silný soud se jedná. Pro celý ústavní systém je to samozřejmě velmi dobře; pro hodnocení historiků to bude obtížnější, ale s tím nic nenaděláme.*“ Bylo milé, že na konci svého vystoupení poděkoval konkrétně i pracovníkům Ústavního soudu, kteří sice nejsou soudci, ale ze všech sil pomáhají, aby se soukolí ochrany ústavnosti nezadřelo.

Jednotlivými bloky konference provázeli jako moderátoři Tomáš Langášek, Ivo Pospíšil a Vlastimil Göttinger, tedy současný a bývalí generální sekretáři Ústavního soudu.

Jak už to na konferencích bývá, času bylo méně než myšlenek, a tak se diskutovalo ještě nad šálky kávy, v kuloárech a v debatních hloučcích stírajících rozdíly mezi dekádami, soudci i funkcemi. Konference splnila svůj účel a spojila všechny ty, kteří Ústavnímu soudu dodávali jeho energii, lesk a díky nimž má stále dobré jméno. A také je dobré vidět, že s koncem mandátu nenastává pro soudce konec světa, tím méně konec odborné aktivity. Bývalí soudci tak nadále soudí, učí, píší a ono „dobré jméno“ pomáhají udržovat i mimo Brno. Vždyť skutečnost, že bývalí soudci Jan Musil, Michaela Židlická, Vlasta Formánková a Stanislav Balík aktivně působí na plzeňské právnické fakultě, je důkazem toho, že svět akademického práva a ústavního soudnictví lze propojit a z tohoto personálního průniku nakonec všichni vyjdou poučenější a obohaceni.

Pojednání o jubilejní konferenci se sluší zakončit důstojně. K tomu nejlépe poslouží slova Pavla Rychetského, jimiž uzavřel nejen konferenci v Brně, ale – symbolicky – také své dvacetileté působení v čele Ústavního soudu. Rozloučil se těmito slovy: „*Většina bilančních projevů končí líčením světých zítřků. Bojím se nicméně, že vidin světých zítřků se nám nějak nedostává. Až tváří v tvář realitě ruské agrese na Ukrajině si začínáme uvědomovat, jak krásných, blahobytných, uvolněných a mírových třicet let máme za sebou. A že jsme si jich možná dost nevážili. Že právní stát, demokracie, dělba moci a lidská důstojnost tu s námi nejsou samozřejmě, ale že jde o hodnoty, které svou křehkostí nemohou konkurovat hrubé síle. Proto jsou hodny ochrany, a proto máme ústavní soudy – jako jejich pojistku i jako poslední obrannou linii. Náš Ústavní soud se chystá vykročit do čtvrté dekády své existence. Přál bych mu, aby vykročil odhodlaně, navázal na to dobré, co jsme dokázali, a nedopustil se opakování našich omylů. Přál bych si, aby i příští generace mohly být na svůj Ústavní soud hrdé.*“